

DE TOEKOMST VAN EEN KLOOSTERGEBOUW

Ellen Drees en Jan van Doorn

Ten oosten van de Gezichtslaan werd in 1933 het sanatorium Berg en Bosch opgericht door de rooms-katholieke Vereniging tot Bestrijding der Tuberculose 'Herwonnen Levenskracht'.

Het nu voormalige sanatorium Berg en Bosch in Bilthoven omvat diverse gebouwen. Het hoofdgebouw en het klooster met kapel zijn volgens het ontwerp van de architecten B.J. Koldewey en C.M. van Moorsel in Delftse-schoolstijl uitgevoerd.

Tijdens de bouw zijn diverse kunstenaars ingeschakeld om de op zich sobere gebouwen te verfraaien met kunst die voor de katholieke patiënten toegankelijk zou zijn.

Deze kunstvormen worden op dit moment geïnventariseerd door een kleine werkgroep waarvan behalve de schrijvers van dit artikel ook Jan van der Heijden (Historische Kring) en Claudie Douwes-Dekker deel uitmaken. Zodra deze inventarisatie is afgerond zullen wij hier zeker over publiceren.

DE HUIDIGE SITUATIE

Op dit moment wordt er overal op het terrein gewerkt; gebouwen worden gesloopt of gerenoveerd, nieuwbouw wordt geplaatst. Dit gebeurt zeker niet in het wilde weg. De gemeente De Bilt heeft door een stedenbouwkundig bureau een kwaliteitskader laten opstellen waarin aangegeven wordt welke mogelijkheden toelaatbaar zijn. Op basis hiervan heeft de eigenaar (Delta Lloyd Vastgoed) een masterplan laten maken dat na goedkeuring wordt uitgevoerd.

Ondanks het grootschalige karakter van de werkzaamheden moet gezegd worden dat het totale plan er goed uitziet en zoveel mogelijk behoudt wat het behouden waard is. De door de eigenaar in eerste instantie gewenste woonvormen zijn door de gemeente uitdrukkelijk uitgesloten. Dit lijkt ons een verstandige daad waardoor er geen ongewenste bestemmingen kunnen ontstaan. Er ontstaat nu een medisch complex waarin diverse klinieken, medische adviesbureaus en andere bedrijven op medisch en educatief gebied gehuisvest zijn en het gebied voldoende toekomstwaarde geven. Helaas is er indertijd geen bouw- en/of kunsthistorisch onderzoek uitgevoerd, hetgeen echter niet wil zeggen dat de eigenaar geen oog heeft voor de

waardevolle zaken. Een van de gebouwen die nu gerenoveerd worden is het voormalige kloostercomplex van de zusters dominicanessen.

DE ZUSTERS DOMINICANESSEN

De tuberculosepatiënten werden verzorgd door de zusters dominicanessen. In de tijd dat tuberculose nog als een volksziekte werd beschouwd waren er zo'n tachtig zusters werkzaam in het sanatorium. Behalve bezig zijn met de verpleging van de patiënten, gaven zij onderwijs aan kinderen, verrichtten zij laboratorium-onderzoek, administratieve taken en diverse huishoudelijke werkzaamheden. Zij woonden uiteraard ook op het terrein, in een gebouw dat het Zusterhuis werd genoemd, maar in feite een kloostergebouw is, gebouwd in traditionele vorm, namelijk met een kapel of zusterkoor, een refter (eetzaal) en een kloostertuin. De zusters hebben tot 1972 van het complex gebruik gemaakt en zijn toen verhuisd naar het klooster Blijdorp te Voorschoten. Ook de stoffelijke resten van de overleden zusters zijn daarheen overgebracht.

HET KLOOSTERGEBOUW

Ook het kloostergebouw is uitgevoerd in de Delftse-schoolstijl. Deze paste

uitstekend bij het idee dat het complex een huiselijke sfeer moest uitstralen. Het herstel van de patiënten kon immers maanden, zelfs jaren duren en hen gedurende een zo lange tijd bloot stellen aan een koele en steriele ziekenhuis-atmosfeer werd niet erg bevorderlijk voor het herstel geacht. Men maakte ook gebruik van traditionele en vertrouwde bouwmaterialen, zoals baksteen, hout en keramische dakpannen. Verrassende details geven levendigheid aan de inrichting.

Het gebouw is in 1933 in gebruikgenomen en gewijd. Na het vertrek van de zusters dominicanessen varieerde de bestemming, waarbij de voormalige kapel als feestzaal werd gebruikt en het zusterhuis in gebruik was bij de Zeylmankliniek.

Detail centrale ingangsdeuren

Het totale complex staat al weer enige jaren leeg wat de conditie van het gebouw niet ten goede komt.

Zo zijn er vele originele onderdelen als deurkrukken gestolen en zijn er vernielingen aangericht. Op dit moment is men met de renovatie bezig. De installateurs zijn een nieuwe verwarmingsinstallatie aan het monteren, hetgeen met het nodige breekwerk gepaard gaat.

Het complex is door ons uitvoerig bekeken en daarbij bleken nog verrassende interieuraspecten aanwezig te zijn. Het gebouw is nog redelijk intact. Op de begane grond onderscheiden wij onder andere refter, recreatiezaal, ziekenafdeling,

gastenverblijf, gang naar de kapel van de zusters en de grote kapel, alsmede de nodige dienstruimten. De centrale keuken werd in 1981 door de Zeylmankliniek omgebouwd tot receptie.

De plattegrond ziet er enigszins merkwaardig uit. We zien een langgerekt gebouw waarin de ingangspartij gesitueerd is en waaraan aan de achterzijde twee vleugels van verschillende lengten evenwijdig aan elkaar zijn geplaatst. De hal is ruim van opzet en heeft aan de muur grijze geglazuurde tegels met een rij zwarte verglaasde bakstenen aan de onderkant. Een brede trap leidt naar de eerste verdieping. De gangen zijn net als in de paviljoens onderverdeeld in vakken, aangegeven door gemetselde segmentboogjes in de zoldering. Ze worden geaccentueerd door donkerbruine verglaasde bakstenen. In combinatie met de geelgrijze baksteen van de muren en het getemperde licht, dat door de spitsboograampjes gevuld met glas-in-lood naar binnen valt, geeft dit een aangename en rustgevende atmosfeer. In het kloostercomplex zijn vrijwel alle door Toon Ninaber van Eyben gebrandschilderde ramen nog aanwezig. In het artikel van Jan van der Heijden in *De Biltse Grift* van september 1993 zijn de ramen en de andere kunst al uitvoerig beschreven.

Detail gebrandschilderd raam centraal trappenhuis

Direct rechts van de receptie bevindt zich de refter. De imposante eetzaal wordt onderverdeeld door een aantal segmentbogen en is geheel opgetrokken uit donkere baksteen. Op de gebrandschilderde ramen zijn verschillende invloedrijke dominicanen afgebeeld, waaronder Thomas van Aquino en Catharina van Siena.

Aan de rechtervoorzijde is haaks op het hoofdgebouw de gang naar de kapellen met dienstruimten gesitueerd. Naast deze gang loopt het hoofdgebouw nog een stuk door in welk gedeelte de ziekenafdeling was voor de zusters. Het afleggen van de kloostergelofte was zeker geen garantie voor het niet ziek worden. Aan de voorzijde bevindt zich nog de halfopen lighal waar de zieke zusters van de gezonde boslucht konden genieten.

Lighal van de zusters

Het ziet er nu vervallen uit, maar is zeker te behouden. In de kleine vleugel aan de achterzijde is een grote recreatiezaal die ruim en licht is uitgevoerd. De oorspronkelijke verlichting en kasten zijn nog aanwezig. Grote openslaande deuren geven toegang tot de kloostertuin. De tuin is nog goed als zodanig herkenbaar maar heeft zeker onderhoud nodig. Dit geldt ook voor het in de tuin aanwezige reliëf van de kunstenaar Albert Termote, voorstellende Onze Lieve Vrouw van Lourdes. Termote heeft het reliëf van geglazuurd aardewerk gemaakt dat nu ernstige sporen van aantasting vertoont, afgezien van de beschadigingen tengevolge van vandalisme. Er is absoluut actie nodig om het

Aantasting reliëf van Albert Termote

kunstwerk te redden. Van dezelfde kunstenaar is boven de entree van het hoofdgebouw een hoekbeeld van St.-Dominicus aangebracht, uitgevoerd in zandsteen. Een prachtig kunstwerk. Aan de linkerzijde waren de vertrekken van de abdis en het gastenverblijf. Hiernaast is in opdracht van Delta Lloyd de oorspronkelijke toegangspoort weer in ere hersteld. Als we verder in het gebouw de verschillende kapellen bekijken valt op dat in de grote kapel alle kunstobjecten zijn verdwenen, maar dat de ruimte op zich met de prachtige ramen zeer indrukwekkend is. Aansluitend is er de kapel van de zusters alwaar het meubilair nog volledig intact aanwezig is. Ook deze ruimte straalt soberheid uit en is toch zeer indrukwekkend. Op de balken en sleutelstukken zijn kleuraccenten aangebracht die de fraaie kapconstructie extra accentueren. In de gang tussen de beide kapellen bevindt zich een fraai wijwatervat, waarschijnlijk

Wijwatervat in de gang naar de kapel

Ontspanningszaal met waarschijnlijk nog de originele verlichting en opbergkasten

gemaakt door de Utrechtse edelsmeden Brom. De scheidingmuur tussen de twee kapellen bevat drie grote rondboogopeningen zodat de zusters de in de grote kapel opgedragen mis konden volgen.

Behalve de trap in de centrale hal geven nog twee houten trappen toegang tot de verdiepingen waar de zusterkamers zijn gesitueerd. Iedere verdieping beschikt over een badgelegenheid. De kamers van de zusters zijn klein en sober. Ze beschikken ieder over een vaste wastafel en een ingebouwde garderobekast. Er is hooguit nog plaats voor een bed en een kleine tafel of een bureautje. Op de zolderetage is er naast een aantal in 1941 toegevoegde zusterkamers nog een intact gebleven droozolder.

CONCLUSIE

Samenvattend kan gesteld worden dat het

kloostercomplex als zeer waardevol mag worden beschouwd, waarbij wij de hoop uitspreken dat Delta Lloyd Vastgoed met een huurder goede afspraken over het gebouw maakt, met name ten aanzien van het handhaven van de nu nog intact zijnde ruimten, zoals de recreatiezaal, de refter en de kapellen.

Over de auteurs:

Ellen Drees is lid van de vereniging Historische Kring d'Oude School en maakt deel uit van het Monumentennetwerk Provincie Utrecht.

Jan van Doorn is de Biltse vertegenwoordiger van de Bond Heemschut, een landelijke organisatie die zich sterk maakt voor het behoud van Monumenten.

Dit artikel zal tevens worden geplaatst in *De Heemschutter*, een uitgave van de provinciale commissie Utrecht van de Bond Heemschut.